



# Bacheloroppgave

VPL05 Vernepleie

**Alternativ og supplerende kommunikasjon i livsovergangsfaser til mennesker med lettere utviklingshemming**

**Augmentative and alternative communication in life-transition phases to people with mild developmental disabilities**

Ola Alnæs

Totalt antall sider inkludert forsiden: 44

Molde, 18.05.22



**Høgskolen i Molde**  
Vitenskapelig høgskole i logistikk

## Obligatorisk egenerklæring/gruppeerklæring

Den enkelte student er selv ansvarlig for å sette seg inn i hva som er lovlige hjelpemidler, retningslinjer for bruk av disse og regler om kildebruk. Erklæringen skal bevisstgjøre studentene på deres ansvar og hvilke konsekvenser fusk kan medføre. Manglende erklæring fritar ikke studentene fra sitt ansvar.

Du/dere fyller ut erklæringen ved å klikke i ruten til høyre for den enkelte del 1-6:		
1.	Jeg/vi erklærer herved at min/vår besvarelse er mitt/vårt eget arbeid, og at jeg/vi ikke har brukt andre kilder eller har mottatt annen hjelp enn det som er nevnt i besvarelsen.	<input checked="" type="checkbox"/>
2.	Jeg/vi erklærer videre at denne besvarelsen: <ul style="list-style-type: none"><li>• ikke har vært brukt til annen eksamen ved annen avdeling/universitet/høgskole innenlands eller utenlands.</li><li>• ikke refererer til andres arbeid uten at det er oppgitt.</li><li>• ikke refererer til eget tidligere arbeid uten at det er oppgitt.</li><li>• har alle referansene oppgitt i litteraturlisten.</li><li>• ikke er en kopi, duplikat eller avskrift av andres arbeid eller besvarelse.</li></ul>	<input checked="" type="checkbox"/>
3.	Jeg/vi er kjent med at brudd på ovennevnte er å <u>betrakte som fusk</u> og kan medføre annullering av eksamen og utestengelse fra universiteter og høgskoler i Norge, jf. <a href="#">Universitets- og høgskoleloven</a> §§4-7 og 4-8 og <a href="#">Forskrift om eksamen</a> §§16 og 36.	<input checked="" type="checkbox"/>
4.	Jeg/vi er kjent med at alle innleverte oppgaver kan bli plagiatkontrollert, jf. <a href="#">høgskolens regler og konsekvenser for fusk og plagiat</a>	<input checked="" type="checkbox"/>
5.	Jeg/vi er kjent med at høgskolen vil behandle alle saker hvor det forligger mistanke om fusk etter høgskolens <a href="#">retningslinjer for behandling av saker om fusk</a>	<input checked="" type="checkbox"/>
6.	Jeg/vi har satt oss inn i regler og retningslinjer i bruk av <a href="#">kilder og referanser på biblioteket sine nettsider</a>	<input checked="" type="checkbox"/>

# Personvern

## Personopplysningsloven

Forskningsprosjekt som innebærer behandling av personopplysninger iht. Personopplysningsloven skal meldes til Norsk senter for forskningsdata, NSD, for vurdering.

Har oppgaven vært vurdert av NSD?

ja  nei

- Hvis ja:

Referansenummer:

- Hvis nei:

Jeg/vi erklærer at oppgaven ikke omfattes av Personopplysningsloven:

## Helseforskningsloven

Dersom prosjektet faller inn under Helseforskningsloven, skal det også søkes om forhåndsgodkjenning fra Regionale komiteer for medisinsk og helsefaglig forskningsetikk, REK, i din region.

Har oppgaven vært til behandling hos REK?

ja  nei

- Hvis ja:

Referansenummer:

# Publiseringsavtale

Studiepoeng: 15

Veileder: Lisbeth Sørensen

## Fullmakt til elektronisk publisering av oppgaven

Forfatter(ne) har opphavsrett til oppgaven. Det betyr blant annet enerett til å gjøre verket tilgjengelig for allmennheten (Åndsverkloven. §2).

Alle oppgaver som fyller kriteriene vil bli registrert og publisert i Brage HiM med forfatter(ne)s godkjenning.

Oppgaver som er unntatt offentlighet eller båndlagt vil ikke bli publisert.

Jeg/vi gir herved Høgskolen i Molde en vederlagsfri rett til å gjøre oppgaven tilgjengelig for elektronisk publisering:

ja     nei

Er oppgaven båndlagt (konfidensiell)?

ja     nei

(Båndleggingsavtale må fylles ut)

- Hvis ja:

Kan oppgaven publiseres når båndleggingsperioden er over?

ja     nei

Dato: 18.5.22

**Antall ord: 11104**

## Forord

Takk til Lisbeth Sørensen som har veiledet meg igjennom skriveprosessen. Oppgaven er skrevet i sammenheng med avslutning på bachelorstudiet i vernepleie ved Høyskolen i Molde, 2022.

«Du vekker´æ sjæl og kjenner æ helt aleine  
Du kjenner at nå, det er nå du må stå for det du gjør sjæl  
Skaffe ´ræ lønn – aleine  
Lage ´ræ mat – aleine  
For nå må du finne ut hvem du er»

Trond-Viggo Torgersen (2007)

## **Sammendrag**

Tittelen på oppgaven er «Alternativ og supplerende kommunikasjon i livsovergangsfaser til mennesker med lettere utviklingshemming».

“Augmentative and alternative communication in life-transition phases to people with mild developmental disabilities”

Hensikten med oppgave er å belyse utfordringer personer med lettere utviklingshemming kan møte i livsovergangsfaser og hvordan alternativ og supplerende kommunikasjon kan hjelpe i slike overganger.

For å besvare oppgaven har jeg gjennomført en litteraturstudie med fokus på kvalitative data som fagartikler, faglitteratur og forskningsartikler der jeg har innhentet teori om selvbestemmelse og brukermedvirkning, alternativ og supplerende kommunikasjon, livsovergangsfaser, kommunikasjon og kommunikasjonspartneren.

Studiens funn viser at overganger kan være utfordrende for ungdommer generelt, men at det er noen ekstra utfordringer for mennesker med en utviklingshemmingsdiagnose, forstått som et gap eller misforhold mellom individets forutsetning og samfunnets krav. Studien antyder at ASK vil være nyttig for noen i overgangsfaser og at kommunikasjonspartneren er en viktig aktør for å tilrettelegge og sikre brukermedvirkning og selvbestemmelse.

### **Problemstilling**

«Hva er alternativ og supplerende kommunikasjon, og hvordan kan dette brukes for å legge til rette for at personer med lettere utviklingshemming kan øke sin selvbestemmelse og brukermedvirkning i livsovergangsfaser?»

## **Innholdsfortegnelse**

<b>1.0</b>	<b>Innledning</b> .....	<b>1</b>
1.1	Presentasjon av tema .....	1
1.2	Bakgrunn for valg av tema .....	2
1.3	Vernepleiefaglig relevans .....	3
<b>2.0</b>	<b>Problemstilling</b> .....	<b>4</b>
2.1	Avgrensning .....	4
2.2	Begrepsavklaring .....	4
<b>3.0</b>	<b>Metode</b> .....	<b>7</b>
3.1	Valg av metode og datainnsamling .....	7
3.2	Forforståelse .....	8
3.3	Feilkilder og kildekritikk .....	10
<b>4.0</b>	<b>Teori</b> .....	<b>11</b>
4.1	Livsfaseoverganger .....	11
4.2	Selvbestemmelse og brukermedvirkning .....	14
4.3	Alternativ og supplerende kommunikasjon. ....	17
4.4	Kommunikasjonspartneren .....	21
<b>5.0</b>	<b>Diskusjon / Drøfting</b> .....	<b>24</b>
5.1	Hvorfor er livsovergangsfaser utfordrende? .....	24
5.2	Kartlegging .....	26
5.3	ASK-tiltak og tilrettelegging .....	27
5.4	Kommunikasjonspartneren .....	29
<b>6.0</b>	<b>Konklusjon</b> .....	<b>31</b>
6.1	Refleksjon .....	32
<b>7.0</b>	<b>Litteraturliste</b> .....	<b>33</b>



# 1.0 Innledning

I denne studien ønsker jeg å undersøke muligheter og utfordringer med alternativ og supplerende kommunikasjon (videre i oppgaven brukes forkortelsen ASK). Hvordan ASK kan bidra til økt selvbestemmelse og brukermedvirkning i livsovergangsfaser til ungdom med lettere utviklingshemming.

Oppgaven vil belyse utfordringer med livsoverganger og hva det innebærer. Overganger kan være utfordrende for ungdom flest, men kan være en større utfordring for ungdom med en utviklingshemmingsdiagnose (Vassend 2020). Livsovergangsfasene blir belyst i sammenheng med selvbestemmelse, brukermedvirkning og hvordan utfordringer i overgangsfasene kan påvirke dette. Utfordringer som å få «merkelapper» i sammenheng med diagnoser, det å være ungdom eller andre sosiale utfordringer presentert av for eksempel Kittelsaa og Kermit (2015) og Eknes og Løkke (2009).

Oppgaven går videre til å skrive om ASK, kartlegging og hvorfor det er viktig og spesifikke ASK metoder. Teori om kommunikasjon og å være og forholde seg til en kommunikasjonspartner blir presentert med bakgrunn i at kommunikasjonspartneren har en sentral rolle i all kommunikasjon og tilrettelegging for mennesker med kommunikasjonsvansker (Kunnskapsbanken 2018).

Formålet med oppgaven er å få økt forståelse av disse temaene for å kunne være en positiv innflytelse for mennesker med behov for ASK i livsovergangsfaser.

## 1.1 Presentasjon av tema

Temaet i oppgaven er hvordan en kan legge til rette for god kommunikasjon i livsovergangsfaser til unge voksne med lettere psykisk utviklingshemming og som har behov for alternativ og supplerende kommunikasjon.

## 1.2 Bakgrunn for valg av tema

Vi som jobber i helse og omsorg har et stort ansvar, noe av dette ansvaret er å sikre at personer som er i en utsatt posisjon får størst mulig grad av medvirkning i sitt eget liv. God kommunikasjon er noe vi trenger for å kunne gi størst mulig grad av medvirkning og gjennom tilrettelegging og tilpasning til den enkeltes behov og forutsetning øker vi medvirkningen (Næss og Karlsen 2015). Vi har en plikt til å tilpasse informasjonen til den enkelte for å øke medvirkning og deltagelse, ifølge § 3-1 i pasient og brukerrettighetsloven første ledd, som sier:

Pasient eller bruker har rett til å medvirke ved gjennomføring av helse- og omsorgstjenester. Pasient eller bruker har blant annet rett til å medvirke ved valg mellom tilgjengelige og forsvarlige tjenesteformer og undersøkelses- og behandlingsmetoder. Medvirkningens form skal tilpasses den enkeltes evne til å gi og motta informasjon (Pasient og brukerrettighetsloven 1999).

Jeg ønsker å se nærmere på hvordan vi som vernepleiere kan tilrettelegge for å gi og motta informasjon, og øke kvaliteten i kommunikasjonen gjennom bruk av alternativ og supplerende kommunikasjon (ASK) med personer med lettere utviklingshemming som har behov for ASK.

ASK er hjemlet i lov om grunnskolen og den vidaregåande opplæringa (Opplæringsloven) § 2-6 første ledd, som sier at elever som helt eller delvis mangler funksjonell tale og har behov for alternativ og supplerende kommunikasjon, skal få bruke egne kommunikasjonsformer og nødvendige kommunikasjonsmidler i opplæringa. § 2-6 andre ledd, har eleven rett til spesialundervisning og opplæring i å bruke alternativ og supplerende kommunikasjon hvis de ikke får tilfredsstillende utbytte av ordinært opplæringstilbud. § 3-13 peker ut de samme reglene for lærlinger, lære kandidater og praksisbrevkandidater.

Lovverket peker på at ASK er en rettighet for mennesker som har behov for det og det er viktig å vite om loven for å vite om hvorfor ASK er en rettighet.

Formålet med loven er å åpne dører mot verden og fremtiden, gjennom å utvikle kunnskap og ferdigheter som bidrar til mestring av sitt eget liv og økt deltagelse i samfunnet. Loven

bygger på menneskeverd, frihet, likeverd og nestekjærlighet til våre medmennesker. Vi skal vise respekt for den enkelte å bidra til å bygge likestilling og motarbeide alle former for diskriminering (§ 1-1 Opplæringsloven 2021).

### **1.3 Vernepleiefaglig relevans**

Som vernepleiere har vi et spesielt ansvar for å ha et helhetssyn på mennesker, i grunn at det er mange aspekter ved menneskers liv som har betydning for velferden, og at individ og samfunn påvirker hverandre. Vi skal ha en helhetlig tilnærming til personer som trenger sammensatte tverrfaglige tjenester. Arbeidet vi gjør utøves i hovedsak i møter mellom mennesker. I dette samspillet vil alle påvirke og påvirkes av hverandre og det som skjer. Måten vi som profesjonsutøver møter mennesker, kolleger og grupper er avgjørende for hvordan tjenestene og hjelpen vi gir blir utført, forstått og mottatt.

I vernepleierens arbeid er samarbeid en forutsetning. Gode relasjoner mellom profesjonsutøveren og brukeren er nødvendig for å få et helhetlig og godt koordinert tjenestetilbud. Samarbeid mellom profesjoner, etater og brukerens private nettverk er også viktig for et helhetlig tilbud. Et grunnlag for å samarbeide om felles mål krever at vi som vernepleiere har evne til å inngå i reelle dialoger både med brukerne og andre samarbeidspartnere. Igjennom dialogen kan vi se verden gjennom andres øyne og dele våre egne perspektiver til andre. Målet med dialogen er å komme til en felles forståelse og enighet om veien videre (Fellesorganisasjonen 2019).

Ved behov for støttende eller alternativ kommunikasjon vil ASK være et nyttig verktøy for å styrke dialogen og vil kunne være med på å styrke vårt helhetsbilde og øke brukermedvirkning. Som vernepleiere kan vi være en god kommunikasjonspartner gjennom å tilpasse form og innhold i kommunikasjonen til den enkelte tjenestemottaker (Næss og Karlsen 2015)

I rammeplanen for vernepleierutdanningen står det at vi skal ha kompetanse innen å planlegge og gjennomføre samhandling med brukere, pasienter, pårørende og andre ved bruk av relasjon og kommunikasjonskompetanse. Vi skal kunne bruke relevante metoder i kartlegging for å identifisere brukerens mål og behov som grunnlag for tiltak. Vi skal kunne fremme inkludering, likestilling og deltagelse i alle deler av samfunnslivet og i et livsløpsperspektiv (Nasjonal retningslinje for vernepleierutdanning 2019).

## **2.0 Problemstilling**

«Hva er alternativ og supplerende kommunikasjon, og hvordan kan dette brukes for å legge til rette for at personer med lettere utviklingshemming kan øke sin selvbestemmelse og brukermedvirkning i livsovergangsfaser?»

### **2.1 Avgrensning**

Oppgaven er avgrenset til unge voksne med lettere utviklingshemming i alderen 18-30 som har behov for alternativ eller supplerende kommunikasjon og hvordan kommunikasjonspartneren kan bidra til økt selvbestemmelse og brukermedvirkning i overgang til voksenlivet.

Overgang til voksenlivet, overgang til ny bolig og nytt tjenestetilbud skjer vanligvis rundt tiden man fyller 18 år, men vil også variere noe fra person til person (Helsedirektoratet 2021).

### **2.2 Begrepsavklaring**

Her vil jeg avklare begreper i problemstillingen som hva alternativ og supplerende kommunikasjon er, hva livsovergangsfaser inneholder, hva kommunikasjon dreier seg om og hva lettere utviklingshemming er.

## **Alternativ og supplerende kommunikasjon**

Tale er den vanligste formen for kommunikasjon mellom mennesker. Men noen mennesker har utfordringer med tale eller hørsel, da kan en alternativ kommunikasjonsform være deres hovedmåte å kommunisere.

Alternativ kommunikasjon er en erstatning for tale. For eksempel ved bruk av manuelle, grafiske eller materielle tegn som et alternativ til tale.

Supplerende kommunikasjon er støtte eller hjelp til kommunikasjonen. Supplerende kommunikasjon har som mål å støtte og fremme personens tale.

Alternativ og supplerende kommunikasjon kan dermed være et supplement til eller erstatning for tale (Tetzchner og Martinsen 2002).

## **Livsovergangsfaser**

Livsovergangsfaser handler i denne oppgaven om når ungdommer med diagnosen lettere utviklingshemming har en overgang til voksenlivet. Overgangsfasene inneholder mange elementer som å forholde seg til nye tjenester og tjenesteytere ved overgang til egen bolig (Helsedirektoratet 2021). Livsovergangsfasene har også innhold av nye krav og forventninger fra samfunnet som assosieres med det å bli voksen, sosiale krav og forventninger i relasjoner (Vassend 2020). Overgang til voksenlivet er en stor omveltning i livet med mange nye forventninger, krav, regler og består av mange nye folk å forholde seg til. Det kan være å flytte hjemmefra, slutte på skolen, begynne i ny jobb eller studie. Det innebærer å skape nye relasjoner og utvikle sin identitet som voksen (Tideman, Lövgren og Malmqvist 2020).

## **Kommunikasjon**

Begrepet kommunikasjon kommer av det latinske *communicare*, som betyr å gjøre noe felles, delaktiggjøre en annen i, ha forbindelse med. Til daglig omhandler begrepet fenomener som samtaler, samvær i grupper, chatting på internett og massekommunikasjon gjennom globale nettverk. Kommunikasjon i relasjoner handler om utveksling av verbale og nonverbale tegn og signaler mellom to eller flere mennesker. Begrepet relasjon kommer av det latinske *relatio*, som betyr at en gjenstand står i forbindelse med en annen. I helsefag brukes begrepet relasjon om forhold, kontakt eller forbindelse mellom mennesker (Eide og Eide 2017). Kommunikasjon er å gjøre noe felles gjennom interaksjon mellom to eller flere personer. I intensjonell forståelse er kommunikasjon dirigering av oppmerksomhet, enten å dirigere andres oppmerksomhet eller gi styring til andre mennesker over egen oppmerksomhet, der planlagte ytringer, bevegelser, lyder eller ord er kommunikasjon for å få oppmerksomhet eller påvirke kommunikasjonspartneren (Næss 2015).

Lorentzen (2013) og Wendel (2007, i Næss 2015, 16) sier at alt vi gjør er kommunikasjon. Alle signaler vi sender kan tolkes som kommunikasjon av andre mennesker. Alt vi gjør eller ikke gjør er kommunikasjon, også å velge å ikke kommunisere noe. Peters (1999, i Næss 2015, 16) poengterer at det å ikke respondere kan være en av de mest kraftfulle responsene mennesker har.

## **Lettere utviklingshemming**

Generelt innebærer utviklingshemming nedsatte kognitive ferdigheter og grad av andre ferdigheter som motorikk, språk, sosial kompetanse og klare hverdagslige aktiviteter vil variere. Psykisk utviklingshemming er en medisinske diagnose i kodeverket ICD- 10. For å fylle diagnosekriteriet må evnetester vise en IQ under 70 og det undersøkes personens evner innen motorikk, språk og evne til å klare hverdagslige aktiviteter. Tilstanden må ha oppstått før personen er fylt 18 år.

Ved lett psykisk utviklingshemming er IQ vurdert mellom 69 og 50 og mental alder er rundt 9-12 år. Ved lettere psykisk utviklingshemming kan oftest personen ta vare på seg selv på en god måte, mestre mange ferdigheter som personlig hygiene, matlaging og andre praktiske ferdigheter. De største problemene omhandler vanligvis teoretisk arbeid og lese og skrive vansker. Språklige ferdigheter for å uttrykke seg eller å forstå andre kan variere. Mange med denne diagnosen kan ha en vanlig jobb eller en jobb tilpasset individets mestringsnivå (NAKU 2021).

Mennesker med lettere utviklingshemming vil trenge lengre tid til å lære å utvikle ulike funksjoner. De kan ha utfordringer med abstrakte begreper og å sette seg inn i hvordan andre tenker. De vil kunne lære å lese, skrive, utføre enkel regning, men ha utfordringer med oppgaver der mange faktorer er i spill. Tolkning av tekst kan være vanskelig for noen. Mennesker med lettere utviklingshemming skiller seg ikke mye fra andre mennesker, hvis de blir møtt med forståelse (Holand 2020).

## **Brukermedvirkning og selvbestemmelse**

Selvbestemmelse handler om at den enkeltes ønsker, behov og forhåpninger skal komme i betraktning ved handlinger som påvirker dem (Eknes og Løkke 2009). Skarstad (2019) poengterer at selvbestemmelsen er avgjørende for menneskerettighetene. Rettigheter som privatliv, retten til frihet, bolig, helse, fritid, beskyttelse mot inhuman og nedverdiggende behandling og ikke-diskriminering, som alle er avhengige av selvbestemmelse.

Selvbestemmelse er retten til å velge selv og bestemme over sitt liv innen lovens rammer.

Brukermedvirkning handler om medvirkning i helse- og omsorgstjenester, ved å velge mellom tilgjengelige og forsvarlige tjenesteformer og undersøkelses og behandlingsmetoder. Medvirkningens form skal tilpasses den enkeltes evne til å gi og

motta informasjon. Brukermedvirkning innebærer at utforming av tjenestetilbudet skal så langt som mulig utføres i samarbeid med personen selv (§ 3-1 Pasient og brukerrettighetsloven 1999). Medvirkning skjer i små og store hendelser i hverdagslivet og for å kunne medvirke er det å kommunisere og å bli forstått i det daglige grunnleggende. Medvirkning er avhengig av tillitsfulle relasjoner, godt samarbeid og kompetanse (VID vitenskapelige høyskole 2022).

## **3.0 Metode**

Dalland (2020) beskriver en metode som en fremgangsmåte og et middel til å løse problemer og komme fram til ny kunnskap. Thidemann (2015) forklarer metode som den systematiske fremgangsmåten du benytter for å samle inn informasjon og kunnskap for å belyse en problemstilling.

I oppgaven har jeg utført et kvalitativt litteratursøk, med utgangspunkt i problemstillingen, for å få en forståelse for hvordan vernepleieren kan tilrettelegge i livsfaseoverganger med hjelp av ASK.

### **3.1 Valg av metode og datainnsamling**

Metoden jeg har valgt er manuell søking gjennom litteratursøk, med kvalitativ metode som grunnlag. Den kvalitative metoden er en humanvitenskapelig forstående kunnskapstradisjon der hensikten er å få kunnskap om menneskelige egenskaper som meninger, opplevelser, erfaringer, tanker, forventninger, motiver og holdninger for å få fram nyanser. Kvalitative datainnsamlingsmetoder er gode for å finne meningssammenhenger (Thidemann 2015).

Jeg utfører litteraturstudie, som systematiserer kunnskap fra skriftlige kilder. Først samles det inn litteratur før litteraturen går kritisk igjennom og til slutt sammenfatter litteraturen. Her har jeg valgt ut en bok av Næss og Karlsen (2015) og kapitler fra Tetzchner og Martinsen (2002) og andre bøker som jeg har lest igjennom, markert deler av teksten og bearbeidet stoffet.

For å finne litteraturen brukes manuell søking, som kan gjøres på flere måter. For eksempel å se igjennom litteraturlisten til interessant litteratur som er funnet, som er

relevant for problemstillingen (Thidemann 2015). Jeg har utført manuell søking igjennom nasjonalt kompetansemiljø om utviklingshemming (NAKU) og statlig pedagogisk tjeneste (Statped) sine nettsider, som har vist meg videre til lovverk, rundskriv og annen litteratur. Jeg har gjennomført søk i databaser som nasjonalbiblioteket og Oria, der jeg har søkt med utgangspunkt i problemstillingen. Inklusjon og eksklusjonskriteriene til mine søk er basert på problemstillingen, at jeg har brukt søkeord fra problemstillingen.

I mine søk brukte jeg forskjellige søkeord som jeg tenkte var relevante, der jeg brukte ord som utviklingshemming, overgang, livsfase, ungdom, funksjonshemming, kommunikasjon, bolig, fase, ASK, supplerende, alternativ, medvirkning, deltagelse, alternativ og supplerende kommunikasjon.

Jeg søkte også mer åpent med enkelte ord for å få bredere resultater med variasjon av ordene. Her søkte jeg med utviklingshem\*, utvikling\*, kommunikasjon\*, som åpnet for flere varianter av ordet.

Noen søk ga veldig mange treff og ble vanskelig å håndtere, mens andre søk ga færre mer relevante treff. I søkene fant jeg andre spennende utfordringer som for eksempel utfordringer med partnerskap for personer med utviklingshemming i overgang til voksenlivet og problematikk rundt seksualitet og utnyttelse. I disse temaene ble det belyst utfordringer med forståelse og utfordringer med kommunikasjon også.

Søkene ga meg flere relevante treff som artikkelen til Vassend (2020) om å leve med en intellektuell funksjonsnedsettelse og Ekne og Nørve (2012) sin NIBR-rapport med tema om å flytte hjemmefra for ungdom med utviklingshemming.

## **3.2 Forforståelse**

Din egen måte å tenke på er med på å skape det du oppfatter som virkeligheten. Når du forstår noe eller forklarer noe, så gjør du det ut fra bestemte kategoriseringer, ved hjelp av bestemte begreper eller teorier. Tenkemåten er en viktig del av det vi kaller individets forforståelse. Forforståelsen kan ses på som de brillene vi alltid har på oss, og som farger alt vi ser (Røkenes og Hanssen 2012, 153).

Forforståelsen har jeg med inn i oppgaveløsningen, for jeg har tanker om temaet jeg har valgt, og kanskje også noen tanker om hva jeg tror jeg vil finne ut. Hvis vi er bevisste



forforståelsen vi har med oss, er det lettere å skille den fra den nye forforståelsen vi utvikler. All informasjon går igjennom personen som skriver oppgaven og hvilken data som blir med videre avhenger av hvilke valg en tar. Valgene, tolkning og bearbeidelse av data påvirkes av vår personlighet, forhistorie, kunnskap og holdninger (Dalland 2020). Min forforståelse for temaet er bygget opp av erfaringer fra praksisperioder, undervisning og min yrkeserfaring. Jeg har opplevd at bruk av ASK har gode fordeler for tjenestemottakere. For eksempel var jeg med å bruke bildebok til handling, der en tjenestemottaker hadde en stor perm med bilder av forskjellige butikkvarer og pekte underveis på hvilke varer som skulle handles inn, som jeg opplevde som positivt fordi personen selv valgte hva de ønsket å handle.

Jeg har 6 års erfaring som assistent og student i bo og habilitering, der jeg har forsøkt å forstå personene jeg bistår med hjelp av en kategorisering av utviklingshemming. Denne kategoriseringen er mental alder som står i tjenestemottakers journal etter en utredning, som er et pedagogisk grep for å gi en pekepinn på personens kognitive modenhet. Et voksent menneske med en mental alder lavere enn deres kronologiske alder, vil ha livserfaring. Klassifiseringens tanke er å peke på personens evne til å tilegne seg ferdigheter sammenlignet med den mentale alderen, ifølge NAKU (2021).

Min forforståelse er farget av dette synet og kan påvirke min oppfatning av den andre som selvstendig person. Jeg har en forforståelse at å tilrettelegge for god kommunikasjon i viktige avgjørelser, er viktig for å sikre at personen får mulighet til å forstå hva dette innebærer og kunne påvirke.

Jeg har i yrkessammenheng opplevd situasjoner der jeg ikke hadde god kunnskap om ASK og personens spesifikke ASK metode, som medførte frustrasjon til tjenestemottaker. Min forståelse er at for å bruke ASK må man ha kunnskap om personen og metoden for å kunne bruke det positivt.

Jeg har tidligere yrkeserfaring innen visuell kommunikasjon og illustrasjon, og har yrkeserfaring som automatiker som kan påvirke min forståelse av ASK som et teknisk og visuelt verktøy for kommunikasjon.

Jeg har erfaring med en person som ønsker å flytte inn i egen bolig, der jeg ser på utfordringen som at jeg ikke får til å tilstrekkelig kommunisere og skape forståelse rundt hva en slik prosess innebærer. Dette inntrykket ble skapt i et samarbeidsmøte.

Denne situasjonen fikk meg inn på tanken om livsovergangsfaser, da personen ønsket å flytte til en ny bolig.

I dette møtet var jeg til stede med verge, mor til ungdommen og et annet medlem av ungdommens ansvarsgruppe. Jeg opplevde det som at det var vanskelig å inkludere ungdommen i råd og at kommunikasjonen ikke var tilpasset. Jeg opplevde at jeg ikke tilstrekkelig greide å kommunisere utfordringer med å flytte, men at ungdommen viste interesse når jeg begynte å illustrere hvilke steg en flytteprosess innebærer på et ark.

Jeg opplevde det som at han ikke hadde kommunikasjonsferdighetene til å forstå all informasjonen som ble gitt, men også til å uttrykke sine ønsker og behov. Min oppfatning var at denne kommunikasjonsvansken gjorde at jeg ble oppfattet som en motpart, selv om min intensjon var å hjelpe igjennom å lage en plan for framtiden.

### **3.3 Feilkilder og kildekritikk**

I studien har jeg funnet artikler om alternativ og supplerende kommunikasjon på internett, i databaser som Oria, nasjonalbiblioteket, google. Det har vært en krevende prosess å søke avgrenset nok for å finne relevant litteratur. Jeg har gjennomført søkene med utgangspunkt i avgrensningen til oppgaven for å finne teori som passer til problemstillingen og har tatt mine litteraturvalg ut fra denne. Dalland (2020) skriver at data som hentes fra forskning, teori og fagkunnskap vil bli hentet ut fra hva en er ute etter å finne ut, som vil påvirke hvilke data en ser etter.

Reliabilitet og validitet er sentralt i forbindelse med litteratursøk, for at data og informasjon som er innhentet skal være pålitelig og relevant for problemstillingen.

Validitet er litteraturens relevans og gyldighet og reliabilitet er søkets pålitelighet gjennom metoden som blir utført (Dalland 2020). Med bakgrunn i dette har jeg tatt utgangspunkt i forskningsartikler, anerkjente nettsider med relevant fagområde for problemstillingen og faglitteratur. Jeg har vært nøye med å se hvor artikler har blitt publisert, av hvem og publiseringsdato.

Feilkilder i litteratursøket kan være eldre litteratur, det kan være selektiv utvelgelse av litteratur som begrenser mine søk. Uppreis bruk av ord og begreper kan være en annen feilkilde i mine søk, for eksempel ved bruk av svensk forkortelse av ASK – AAK og oversettelse av svensk til norsk, der språkbarrierer og kulturelle forskjeller kan utgjøre en

forskjell i forståelsen av litteraturen. Jeg søkte også på engelsk igjennom AAC og augmentative and alternative communication der engelsk forståelse og oversettelse til norsk vil være basert på mine kunnskaper av språket og min tolkning av litteraturen.

## **4.0 Teori**

Denne delen av oppgaven presenterer jeg teori og litteratur som er relevant for å belyse problemstillingen. Jeg vil først ta for meg livsfaseoverganger, selvbestemmelse og brukervedvirkning, ASK og til slutt kommunikasjonspartneren, for å danne et grunnlag for drøfting.

### **4.1 Livsfaseoverganger**

Det å bli voksen innebærer en rekke forandringer som å slutte på skolen, flytte hjemmefra, begynne i ny jobb eller å studere. Men det innebærer også å skape nye relasjoner og utveksle sin identitet som voksen. Denne tiden er preget av framtidsoptimisme med hele livet foran seg, men også utfordringer som å klare seg på egen hånd, ta egne beslutninger og skape relasjoner med andre. For noen kan dette økte ansvaret bli overveldende. En vil møte både utfordringer og muligheter i overgang til voksenlivet, som også gjelder mennesker med utviklingshemming (Tideman, Lövgren og Malmqvist 2020).

ASK-brukere er sårbare ved overganger til ny arena. Det er mange arenaskifter iløpet av livet og stadig opplever ASK-brukere at deres kommunikasjonsløsning ikke følges opp ved bytte fra en arena til en annen. Overføring av kompetanse om personen og deres kommunikasjonsmidler er viktig for en god overgang (Kunnskapsbanken 2018).

I de fleste kommuner og habiliteringstjenester i spesialisthelsetjenesten skilles det organisatorisk mellom tjenester til barn og voksne med overgang ved 18 år. For mange kan det være utfordrende med overgangen til status som voksen med nye tjenester og nye tjenesteytere. Planlegging av overgangen behøves i god tid, konsekvensen av dårlig eller mangelfull planlegging kan bidra til utvikling av atferdsproblemer, psykiske problemer, rusproblemer, overvekt mm. Planleggingen av overgangsfasene må skje i samarbeid med personen, foreldre, fastlege, tjenesteytere og andre aktører (Helsedirektoratet 2021)

Overgang fra ungdomstid til voksenliv kan være en krevende periode for ungdom flest, uavhengig av om det er en underliggende funksjonsnedsettelse eller ikke. I slike overganger vil vår identitet revurderes å nyskapes, det vil være endrede forventninger fra samfunnet, ungdommen kan ha endrede forventninger til seg selv, sitt liv og sine drømmer. Ungdom vil i møte med andre mennesker møte sosiale og individuelle forventninger som må forstås, tolkes og godtas eller kastes bort (Vassend 2020). I undersøkelsen til Vassend (2020) kommer det fram at ungdommen har forventninger til seg selv, kanskje basert på et stereotypisk bilde av å være voksen, som innebærer å ha en jobb, bil og starte familie, ønsker som ikke er uvanlig for ungdom generelt. Ungdommen i undersøkelsen peker på viktigheten av å ha nære relasjoner og å føle seg viktig for et annet menneske. En utfordring undersøkelsen belyser er når ungdom med intellektuell funksjonsnedsettelse møter samfunnets krav og forventninger om hva som er sett på som normalt og hvordan dette påvirker ungdommens selvverd. Ungdommen kan stille spørsmål ved seg selv når de ikke lykkes.

Det oppleves som krevende å ikke få delta i fellesskap med jevnaldrende og det viser seg i undersøkelsen at gruppen er spesielt utsatt for å bli utnyttet og ende opp i uheldige relasjoner. En utfordring ungdommen i undersøkelsen påpeker er at de opplever det å motta synlig bistand fra helsetjenesten som stigmatiserende, for det vanskeliggjør det å presentere seg selv som uavhengig og autonom ovenfor jevnaldrende. Til felles er behovet for nærhet, omsorg, bekreftelse og det å bety noe for andre en stor motivasjon (Vassend 2020).

Som tjenesteytere og hjelpere trenger vi kunnskap om ungdommens erfaring og hvordan de forsøker navigere sine liv for å kunne bistå til å forbedre deres livskvalitet. For ungdom med utviklingshemming i overgang til voksenlivet viser studien at det er behov for opplæring og øving i relasjonell kompetanse, gjennom handlingsalternativer i relasjonelle møter. Mangel på denne kompetansen kan føre til at ungdommen havner i en sårbar situasjon som de har utfordringer med å håndtere alene. Åpen og støttende dialog med ungdommen er derfor sentralt for å sikre at ungdommen tør å fortelle om sine utfordringer og søke hjelp (Vassend 2020).

Norsk institutt for by- og regionforskning (NIBR) rapport 2012:28 (Ruud og Nørve 2012) belyser et dilemma i overgangen til egen bolig for ungdom med utviklingshemming. På den ene siden belyser de at de står i en lang og usikker kø, som kan dreie seg om hvor de

skal bo og under hvilke forhold, men også at kommunen forventer at de skal bo lengre hjemme. På den andre siden viser rapporten til informanter fra kommunene som peker på at foreldrene holdte igjen ungdommene sine og ikke ville slippe de. Avlastning kunne være et alternativ til å flytte i egen bolig, som et billigere alternativ for kommunen, samtidig som enkelte foreldre ønsket denne løsningen. Rapporten viser også at tilbud om å flytte inn i kommunal bolig noen ganger ble avslått fordi boligen ikke møtte forventninger, eller ikke var godt nok tilrettelagt (Ruud og Nørve 2012).

Foreldre og ungdommen selv har en forventning til bolig og hvordan den nye hverdagen vil bli. Disse forventningene er et resultat av løfter og den forståelsen som kommunale representanter har gitt dem. Skuffelse, optimisme, tilfredshet og frustrasjon kan alle være konsekvenser av deres opplevelser i møte med kommunen (Ruud og Nørve 2012).

Når ungdom med utviklingshemming flytter inn i egen bolig og får et nytt hjem, vil dette hjemmet kunne bli en arbeidsplass for de som skal bistå i hverdagen som preges av arbeidslivets forhold, regler og krav (Ruud og Nørve 2012). Tjenestene preges også av et stort gjennomtrekk av tjenesteytere og at det er omfattende bruk av vikarer i tjenestene til personer med utviklingshemming. Dette påvirker tjenestenes kvalitet, tjenestemottakers opplevelse av trygghet og forutsigbarhet (NOU 2016:17).

En annen utfordring er at rutiner og vaner hjemmefra som sunne matvaner, fritidsaktiviteter og andre rutiner kan forsvinne. Medbestemmelse og ungdommens egne meninger står sterkt i utforming av hverdagslige rutiner, som kan føre til at «gode» vaner forsvinner (Ruud og Nørve 2012). Her kan vi møte et maktskifte i en slik overgangsfase, der foreldre hadde mer makt før og har lang erfaring med å overtale og «lokke» sine barn med på aktiviteter. Når ungdommen blir voksen og flytter hjemme fra får de selv velge hva de vil spise og hva de vil være med på. Ut fra foreldreperspektivet kan det menes at det er bedre å gi et valg om hvilke aktiviteter ungdommen kan bli med på, istedet for å spørre om de vil være med på aktivitetene (Ruud og Nørve 2012). Det kan være et dilemma som oppstår mellom makt og erfaring man har som foreldre, hva vi kan og ikke kan gjøre som tjenesteytere og hva ungdommen selv ønsker.

Anskaffelse av bolig kan være en lang og tung prosess, grunnene til dette kan være forskjellige. Det kan skyldes kommunens økonomi, ikke godt nok tilrettelagte boliger, grad av tilbud og hjelp kan variere fra kommune til kommune (Ruud og Nørve 2012)

Det kan ha en konsekvens for ASK-brukeren gjennom å gjøre prosessen uforutsigbar og det kan oppstå ventetid. Noen av hovedgrunnene til at slike utfordringer kan oppstå i overganger forklares av Egilson og Traustadottir (2015, 100) som mangel på planlegging fra tjenesteapparatet, mangel på informasjon til familien om overgangene og mangel på kommunikasjon og samarbeid mellom hjelpeinstansene. Ruud og Nørve (2012) viser til gode opplevelser i overgang til egen bolig, der det vises fellestrekk at det er en forutsigbar prosess fra kommunen, bolig som møter forventninger og behov, god oppfølging, god kontakt og kommunikasjon imellom partene.

## **4.2 Selvbestemmelse og brukermedvirkning**

Mennesker som har vanskelig for å uttrykke seg mister makt over sitt eget liv. De kan bli undervurdert av andre som snakker ovenfra og ned, som utøver unødvendig makt og bestemmer for dem, som skaper en følelse av mindreverd. Omgivelsene kan også overvurdere mennesker som har utfordringer med å uttrykke seg, og antar at de har en innsikt og kontroll som de ikke har. Det å kunne fortelle hva man er opptatt av, si hva vi vil eller ikke vil gjøre og sette ord på følelser er viktige elementer for å oppnå kommunikativ autonomi (Tetzchner og Martinsen 2002).

Kittelsaa og Kermit (2015, 138) viser til at det å være klassifisert som utviklingshemmet fører til en del velferdsgoder, men at det er en bakside til godene. Ved å motta tjenester fortelles verden at personer med utviklingshemming er annerledes enn andre og trenger å leve i en beskyttet tilværelse. Dette kan ha en konsekvens for hvor selvstendig en blir og føler seg, når en er avhengig av hjelpetjenester. Forfatteren setter spørsmål ved utviklingshemmede menneskers status som voksen. Det å være voksen har ulikt innhold avhengig av kontekst, men kan være alder, rettigheter, begynner i arbeid eller gifter seg. Begrepet utviklingshemming stemmer ikke med det å bli voksen hvis en ser på begrepet som at personen er umoden og avhengig av hjelp fra andre. De fleste personer med utviklingshemming vil ha behov for ulik grad av bistand igjennom livet, som vil påvirke deres mulighet for å bli fullt ut selvstendige.

Personer med utviklingshemming blir voksne på lik linje med andre, både biologisk og igjennom formelle rettigheter som å bli myndig. Men det kan knyttes utfordringer til å bli anerkjent som å ha en voksen identitet, da identiteten er avhengig av andres tilskrivninger

og fortolkninger. For eksempel kan en tilskrives en identitet som hjelpetrengende eller selvstendig (Kittelsaa og Kermit 2015, 139). Skarstad (2019) poengeter at ingen er sin diagnose, rase, legning eller kjønn, men at alle først og fremst er seg selv, et individ. Kittelsaa og Kermit (2015, 141) spurte ungdom med utviklingshemming hva de tenker det er å være voksen, der svaret var å leve for seg selv, å ha et hjem, å få til ting på egen hånd, få til ting på jobben og å leve et selvstendig liv. Å være i arbeid, kompetent og uavhengig forbindes med det å være voksen. Det å bestemme selv gir stor glede, der «merkelappen» kan påvirke selvbestemmelsen. Det å ha en merkelapp som utviklingshemmet viser studien at oppleves som negativt vurdert og stigmatiserende, der samtlige ikke ville identifisere seg som utviklingshemmet, men heller kanskje «en person som trenger litt hjelp». Noen vil ikke assosieres med å være utviklingshemmet for det å bo for seg selv og å være selvstendig ikke går overens med merkelappen, heller vil vise andre positive identiteter som assosieres med å være kompetent, selvstendig og uavhengig. Personer med utviklingshemming står teoretisk like fritt som andre til å utvikle sitt potensial og forme sin identitet. Derimot i praksis er det opplevde begrensninger, igjennom sosial verdsetting og anerkjennelse i felleskap knyttet til merkelappen utviklingshemming. For eksempel knyttes begrepet utviklingshemming opp mot det å være «evig ungdom» og trenge hjelp ut livet hindre personen fra å oppnå fullverdig status som «voksen». Kittelsaa og Kermit (2015, 14) konkluderer med at kampen om å bli anerkjent som voksen for en person som har utviklingshemming er svært utfordrende når de opplever krenkelser i stedet for å bli møtt med gjensidighet og bli sett på som likeverdig voksen. Eknes og Løkke (2009) viser til at mennesker med utviklingshemmings innflytelse over egne liv kan påvirkes av generelle oppfatninger om at de har manglende forutsetninger for å ta egne valg og beslutninger. Men at en faktor som påvirker grad av selvbestemmelse er kunnskap om rettigheter.

En statistikk presentert i en undersøkelse om medvirkning i overgang (NOU 2016:17) vises det at 63% av tjenestemottakere er med når det utarbeides planer som angår dem selv, 80% er med å bestemme hvilken hjelp de vil motta, 78% får være med å bestemme hvordan hjelpen skal utføres og 73% for være med å bestemme tidspunkt når hjelpen skal ytes. Undersøkelsen peker på at mange beslutninger innen helse- og omsorgstjenester tas uten at tjenestemottaker har fått anledning til å ha innflytelse.

Helse- og omsorgstjenesten skal bistå tjenestemottakerne med råd, veiledning og tilrettelegging for å øke medvirkning ved anskaffelse av bolig til personer som ikke selv kan ivareta sine interesser på boligmarkedet (NOU 2016:17). Skarstad (2019) poengeter

at for å legge tilrette for medvirkning må vi være åpen for å både avstå fra å gripe inn i andres rett til å ta valg, samtidig som vi tilrettelegger og støtter opp om den andres utførelse av selvbestemmelse.

For å oppnå reell selvbestemmelse og brukermedvirkning er tilrettelagt kommunikasjon viktig. Det omhandler å tilrettelegge informasjon til personens forståelsesverden, presentere valg og muligheter på en måte som gjør at personen kan ta inn og forstå informasjonen og tilrettelegge for valg og læring om konsekvensene av valgene. For mange mennesker med utviklingshemming vil en konkret, skriftlig eller billedlig framstilling være nødvendig for å forstå og planlegge aktiviteter, gjøremål og valgmuligheter. Dette vil være en måte å sikre selvbestemmelse på (Eknes og Løkke 2009). I en undersøkelse av Østby, Bakken, Oterhals og Ellingsen (2021) som heter «Jeg Kan!», brukte personer med en utviklingshemmingdiagnose hjelpemidler som memoplanner eller nettbrett. Disse hjelpemidlene ble brukt til mye, som å kommunisere hva de ønsker å ha eller vil gjøre, vite hva som skal skje, oversikt over personal, til å snakke og andre funksjoner som underholdning. Undersøkelsen viser at dette ga økt selvstendighet, bedre oversikt og gjorde det enklere for personene å kommunisere. Personene selv bekreftet at de likte hjelpemidlene. Haugenes og Østby (2013) igjennom sitt prosjekt «mitt hjem – min arbeidsplass» belyser utfordringer med å motta hjelp og gi hjelp i private hjem. De bruker filmer med eksempler på forskjellige situasjoner som mennesker med en utviklingshemmingdiagnose og tjenesteytere kan bruke for at personene i større grad kan si ifra om hvordan de har det, si fra når de er uenige, fortelle hva som er viktig for dem å bestemme selv, men også å tenke over at når de velger noe selv kan det ha konsekvenser, som kan være både gode og dårlige.



### **4.3 Alternativ og supplerende kommunikasjon.**

Hovedmålet med ASK er ikke hjelpemiddelet, symbolene, teknikkene eller strategiene i seg selv, men å bidra til effektiv kommunikasjon og deltakelse i samfunnet (Næss 2015, 37). ASK er nyttig for personer som har vansker med å forstå andre eller å gjøre seg forstått (Næss 2015, 25). Gjennom å bruke ASK i tiltak for å øke personens kommunikasjonsferdigheter gir vi grunnlag for å forstå personen bedre og tilpasser oss personens forutsetning for kommunikasjon. Å gi en annen måte å kommunisere på vil gi personen økt kontroll over eget liv, mer selvrespekt og større muligheter til å føle seg som likeverdige samfunnsborgere (Tetzchner og Martinsen 2002). De fleste som har behov for ASK har både språkforståelse og uttrykksevne, men det er variasjoner i hvilke ferdighetsnivå ASK brukere har (Næss 2015, 29).

Opplæring i ferdigheter og bruk av kommunikasjonshjelpemiddel og symbolsystem er nødvendig for å oppnå totalkommunikasjon. Ferdigheter og kompetanse innen samspill og relasjon trengs for å oppnå funksjonell kommunikasjon. For at vi skal oppnå effektiv kommunikasjon trenger vi å kombinere symbolsystem og kommunikasjonshjelpemidler med kommunikativ kompetanse. Samspillet mellom kommunikasjonspartnere og kommunikasjonsmiljøet har også stor betydning for hvor effektiv kommunikasjonen blir (Næss 2015, 28).

### **Kartlegging**

Kartlegging av ASK-behov handler om å identifisere kommunikative ferdigheter, styrker og begrensninger hos mennesker som kan ha nytte for ASK. Det er også nyttig for å sørge for at mennesker som allerede bruker ASK får riktig hjelp og observere endringer slik at vi kan tilpasse og justere etter ASK-brukerens behov. Kunnskap om diagnoser, miljø, språkegenskaper, motorikk og kognisjon får vi igjennom kartlegging og vil være et grunnlag for hvordan vi tilrettelegger kommunikasjon og hvilke ASK-tiltak som velges. Oppfølging av ASK-tiltakene bør følges opp for å sikre at de fortsatt er tilpasset fungering og behov (Stadskleiv 2015). Næss (2015) presenterer faktorer som bør kartlegges, som forståelse av symbol og koder knyttet til ASK-systemet, tekniske og motoriske ferdigheter, sosiale ferdigheter og interaksjon med andre som kan danne grunnlag for valg av tiltak.

En mal for en slik kartlegging kan for eksempel være et kartleggingsverktøy ved overganger, i Kunnskapsbanken (2018) som kartlegger personens kommunikative forutsetninger og behov i personens miljø. Skjemaet består av bakgrunnsopplysninger om personen, tidligere kommunikasjons tiltak og opplysninger om kommunikative ferdigheter. Formålet med skjemaet er å sikre videreføring av ASK ved overganger.

Med bakgrunn i en slik kartlegging kan et aktuelt tiltak være å utarbeide en veileder til kommunikasjonspartnere, for eksempel i form av et tipskort. Tipskortet kan fungere som en slags bruksanvisning for kommunikasjonspartneren, gjennom å vise hva ASK-brukeren liker og ikke liker (Karlsen, Midtlin, Taxt og Næss 2015). Den kan også fungere som et slags førerkort for kommunikasjonen igjennom å presentere ASK-brukeren og si noe om utgangspunktet for kommunikasjon, for eksempel «jeg snakker utydelig men forstår hva du sier» (Thunberg 2015).

Når vi setter i gang ASK-tiltak bør vi systematisk registrere erfaringene vi gjør oss, vurdere tiltakene kritisk for å se om tiltaket er det mest hensiktsmessige og om vi bør gjøre endringer gjennom evalueringer (Stadskleiv 2015, 97).

## **Metoder og tiltak**

Det finnes flere spesifikke måter å supplere kommunikasjon på. Men først må vi ta stilling til om det er håndtegn eller grafisk kommunikasjon, eller en kombinasjon av disse som er mest hensiktsmessig. Innen grafisk kommunikasjon er det tre nivåer av kompleksitet: enkeltsymboler, tematavler og kommunikasjonsbøker. Nivå av kompleksitet må tilpasses personens vokabular og vi må tenke igjennom hvilket vokabular vi gjør tilgjengelig gjennom metoden – for det er vi som velger ut hva den andre personen gis mulighet til å kommunisere igjennom valg av kommunikasjonsløsning (Stadskleiv 2015, 99).

Visuelt skjema er et eksempel på et vanlig hjelpemiddel, som også kan være et kognitivt hjelpemiddel. Det visuelle skjemaet informerer med støtte av bilder hva som skal skje og hva som skal inngå i en aktivitet. Denne måten å kommunisere på er nyttig for personer som har en utfordring med å forstå eller forestille seg hvordan noe skal skje, der kombinasjonen av tekst, bilde og muntlige forklaringer kan supplere hverandre som en støtte til å forklare og forstå (Thunberg 2015, 129). Thunberg (2015, 130) viser til IKEA sine brukermanualer for å illustrere effekten. Her mottar vi en møbel i biter som vi skal sette sammen, men en manual som har stegvise instruksjoner med støtte i illustrasjoner. Hvis

vi ikke hadde illustrasjonene til å støtte opp om teksten ville det blitt mye vanskeligere å sette sammen møbelene. Forfatteren påpeker at det er påvist stor nytte i støtte av illustrasjoner eller bilder.

Derimot er en utfordring med bruk av bilder at bildeforståelse er en kompleks ferdighet som har en langsom utvikling og kan være vanskelig å forholde seg til for mennesker med lærehemming. Hvis personen ikke skjønner hva bildene skal forestille er det lite hensiktsmessig å bruke bilder i stedet for et grafisk kommunikasjonssystem. Argumentet for å bruke bilder har gjerne vært et ønske om å bruke noe personen kan kjenne igjen og reagere på. Når vi bruker bilder som kommunikasjonsform er det nødvendig å skille mellom bilder som brukes til vanlig, som et bilde man bruker for å minne noe som en tidligere tur, eller som brukes som pynt – og bilder som brukes for å styrke personens kommunikasjon. Bilder som brukes som ord må skille seg fra andre bilder (Tetzchner og Martinsen 2002).

Kommunikasjonsvansker og kognitive vanskeligheter påvirker hvor godt en kan forestille seg hva som skal skje eller hvordan noe skal utføres, men kan også ha utfordringer med å forstå hvordan andre mennesker fungerer og hvordan man kan kommunisere med andre. Bildestøtte og konkrete forklaringer vil være viktig for å kompensere for disse vanskene (Thunberg 2015, 132). I en undersøkelse gjort av Teachman og Gibson (2018) om å integrere visuelle metoder i intervjuer med ungdom som bruker ASK, viser forfatterne til stort engasjement når det gjaldt å bruke bilder og fotografi i kommunikasjonen. Ved å bruke visuelle hjelpemidler i kommunikasjonen økte deltagelse og økte kvaliteten og kvantiteten av data. De peker på kombinasjonen av metodene gjorde at kommunikasjonen ble mer fleksibel og tilrettelagt.

Løse gjenstander, film eller bilder i kartong, utskrevet på papir eller presentert i en smartphone, kamera, data eller nettbrett kan også være et kommunikasjonshjelpemiddel. Vanligvis vil disse brukes som supplerende eller komplimentær til tale eller andre ASK-system og metoder. Muligheten til å ta fram og vise foto eller film i en smartphone eller nettbrett kan være viktig supplement til kommunikasjonen. Det kan være en måte å vekke lysten til å kommunisere og fortelle både i tale og skrift (Thunberg 2015, 135). Disse verktøyene vil kanskje være spesielt relevante i dag, der omtrent alle av oss har en smartphone eller et nettbrett og vil kunne være et verktøy som ungdommen har god kjennskap til.

Kunnskapsbanken (2022) presenterer høyteknologiske løsninger som for eksempel nettbrett, der fordelene er at løsningene har nærmest ubegrenset kapasitet på grafiske tegn og tale, har hele ordforrådet tilgjengelig i alle situasjoner og personen som bruker løsningen kan bli selvstendig i kommunikasjon både med kjente og fremmede. Ulempene er at teknologien kan gå i stykker, kan få tekniske problemer, er avhengig av strøm og lading, og vil ha høyere krav til betjening. Lavteknologiske løsninger som for eksempel kommunikasjonsbøker og tematavler består av symboler som kan belyse følelser man har eller aktiviteter en vil gjøre. Disse er løsninger som ikke avhenger av strøm og er lett å bruke. De er også fine metoder å starte med. Ulempen er at de er tunge å dra på å kan ta mye plass og kan være utfordrende å bruke i alle situasjoner.

Samtalematte er et eksempel på en metode som kan komme godt til nytte for å gi ungdom og voksne mulighet til å uttrykke hva de mener om forskjellige saker. Metoden er bildebasert og bygger rundt spørsmål som er viktige for ASK-brukeren. I denne metoden bruker man en matte og bilder som fyller tre funksjoner, et bilde skal representere samtaleemne, en eller flere representerer ulike aspekter ved emnet og to eller flere bilder som visualiserer meninger om emnet. Gjennom å bruke denne metoden kommer det tydelig bilde fram om hva ASK-brukeren mener og synes om ulike saker (Thunberg 2015, 133).

## 4.4 Kommunikasjonspartneren

Kommunikasjonspartneren har en sentral rolle i all kommunikasjon. Vi får et stort ansvar for å tilrettelegge for god kommunikasjon og drifte kommunikasjonsprosessen framover med mennesker som har kommunikasjonsvansker.

Alle mennesker har et grunnleggende behov for å kunne kommunisere med sine omgivelser. Når et menneske har kommunikasjonsvansker er det avhengige av at omgivelsene har kunnskap om deres kommunikasjonsferdigheter for å kunne forstå og bli forstått (Kunnskapsbanken 2018).

Tålmodig, motivert og interessert er sentrale beskrivelser av en god kommunikasjonspartner. En person som prøver å forstå og anstrenger seg for å tolke verbale og nonverbale uttrykk, tåler stillhet, tar initiativ til å gjenta og bekrefte meninger og tør å innrømme at en ikke forstår det den andre uttrykker (Næss 2015, 32). Kent-walsh og McNaughton (2005 i Næss 2015, 32) sier at en kommunikasjonspartner ofte kan være dominerende i dialogen ved å ta for mye initiativ og ha for stort fokus på ASK-verktøyet eller teknikken som brukes. Hvis kommunikasjonspartneren gjør dette kan konsekvensen bli at ASK-brukeren blir mer passiv og kommunikasjonen blir dårligere. Negative erfaringer med ikke å bli forstått og ikke bli reagert på når det er noe de vil, kan føre til frustrasjon, lært passivitet, omfattende avhengighet av andre og atferdsvansker (Tetzchner og Martinsen 2002).

Nonverbale signaler og nonverbal atferd er en del av kommunikasjon, som kan være støtte for talen eller kommunisere noe selvstendig. Slike signaler kan også sammenlignes med verbal kommunikasjon for å se om verbale og nonverbale signaler kommuniserer det samme (Næss 2015, 16). For eksempel hvis personen du prater med sier at de har det bra, men gir nonverbale uttrykk som motsier det de sier med verbale uttrykk.

Det å bruke egne tanker og erfaringer for å relatere det den andre formidler vil kunne gi oss som kommunikasjonspartner mulighet til å tolke hva den andres budskap er å skape en forståelse av innholdet (Næss 2015, 18).

I en dynamisk forståelse av kommunikasjon kan vi bruke den sirkulære kommunikasjonsmodellen, her oppfattes kommunikasjon som et samspill mellom partene der vi bytter på å gi oppmerksomhet og tilpasser oss hverandre. Denne modellen tar

utgangspunkt i relasjonen og at vi lager en felles forståelse iløpet av kommunikasjonsprosessen. I en lineær modell for kommunikasjon er denne kommunikasjonen mer enveis og basert rundt å formidle noe til noen andre (Næss 2015, 19).

I kommunikasjon vil det kunne oppstå støy, som kan gjøre at vi ikke helt forstår den andres budskap. Igjennom en sirkulær kommunikasjon vil vi kunne gi tilbakemelding og stille spørsmål om noe er uklart for å rette opp misforståelser og redusere støy. For når budskapet sendes fram og tilbake mellom partene og bearbeides, jobber vi mot felles forståelse. Støy er ulike forhold som gjør at budskapet ikke oppfattes som det var ment, for eksempel hørselsvansker eller forståelsesvansker til kommunikasjonspartneren. Støy kan også være miljøforhold som lydforhold under kommunikasjonen, men kan også være knyttet til relasjonen mellom partene (Næss 2015, 20). Partene kan være ukjente for hverandre eller det kan være andre utfordringer i relasjonen som kan påvirke kommunikasjonen negativt.

For å motvirke negative erfaringer vil det å tilrettelegge mulighet for å velge kommunikasjonspartnere viktig, for å kommunisere med noen man kjenner godt vil føles trygt. Kjennetegn for et godt kommunikasjonsmiljø er trygghet, bekreftelse og aksept, tid, kunnskap og tilgjengelighet. Disse elementene vil også virke forebyggende på mental helse (Næss 2015, 21). En måte å oppnå et godt kommunikasjonsmiljø vil være kartlegging, der vi kartlegger mulige partnere og ressurser som hjelpemidler, ferdigheter, miljø. Kartlegging av ASK-brukerens styrker og utfordringer, muligheter og barrierer i miljøet. Her vil det å jobbe tverrfaglig og ha kunnskap om kartlegging komme til gode. Foreldre og andre nærpå personer vil også være hensiktsmessig å inkludere i en kartleggingsprosess (Næss 2015, 35).

For å være en god kommunikasjonspartner vil veiledningskompetanse komme oss til nytte. Som veileder er vår sentrale rolle å støtte personer i viktige valg av forskjellig karakter, der det kreves moralsk dømmekraft og oppmerksomhet, metodisk og analytisk kompetanse, varhet og klokskap. Som veileder vil man vandre en balanse mellom tråkke over grenser eller bevare noens integritet, gjøre noen avhengige eller bygge autonomi (Mathisen og Høigaard 2017). Karlsen, Midtlin, Taxt og Næss (2015) sier at for noen kan det være en utfordring å starte eller avslutte en samtale, for eksempel kan utfordringene oppstå på grunn av manglende ordforråd, vansker med å stille spørsmål eller bruker lang tid på å gi

respons. Kommunikasjonspartneren kan vise initiativ for å få kommunikasjonen i gang, men kan også bli dominerende hvis en tar for mye initiativ. Derfor vil det være viktig å kunne se og gripe kommunikative initiativ fra ASK-brukeren, og vise initiativ når det er hensiktsmessig gjennom å være oppmerksom den andres verbale og nonverbale signaler. En strategi for å øke trygghet og støtte opp for at ASK-brukeren deltar aktivt i kommunikasjon er å avklare hvilket tema vi vil snakke om, som vil gjøre det lettere for begge parter å forstå hverandre. Forfatterne gjennomførte en undersøkelse som viser at de fleste ASK-brukere i undersøkelsen liker å bli stilt ja eller nei spørsmål, men også vil kunne utdype seg og uttrykke seg videre. Det å gi lengre og dypere svar krever ordforråd som er tilstrekkelig, som kommunikasjonspartneren og miljøet rundt må jobbe for gjennom å bruke ASK og kommunikasjonshjelpemidler.

Det å gi god tid til å svare og å vente til personen er ferdig å uttrykke det de vil formidle er et annet element i det å være en god kommunikasjonspartner, ifølge undersøkelsen som viser at 9 av 10 liker å få god tid til å svare og får kommunisere ferdig. Noen personer kan ha utfordringer med turtaking og 6 av 10 liker at kommunikasjonspartneren gir tydelig signal om at det er deres tur. Noen ganger kan det oppstå misforståelser, der 9 av 10 liker at kommunikasjonspartneren forsøker å finne ut av hva de ønsket å formidle, når det har oppstått en misforståelse. Derimot er det varierende hvordan personene liker at dette blir gjennomført. 5 av 10 liker at samtalepartneren prøver å gjette hva de ville formidle, 3 av 10 likte at det blir snakket om noe annet, mens 5 av 10 ikke likte det. Til felles er et ønske om å oppklare brudd før en fortsetter eller avslutter kommunikasjonen. For å reparere brudd kreves det at kommunikasjonspartneren

Oppsummert viser undersøkelsen at for å være en god kommunikasjonspartner er egenskapen å lese den andre og tilrettelegge kommunikasjonen etter deres behov og ønsker viktig for å øke mestring og deltakelse. Hva som er riktig å gjøre avhenger av hvem man kommuniserer med, hvilken situasjon og kommunikasjonsmiljø en er i (Karlsen, Midtlin, Taxt og Næss 2015). Lorentzen (2003) viser et eksempel for samvær som læring der en hjelper skaper fellesskap med en person som er døvblind, i dette eksempelet skaper hjelperen en relasjon igjennom å vise interesse for personen og deres måte å kommunisere på. Hjelperen tok tak i øyeblikkene der personen søkte kontakt med sine hender med å presentere sine egne, som gjorde at de skapte en felles måte å kommunisere på. Gjennom en felles måte å kommunisere på og utforske verden fikk personen mulighet til å gjøre nye aktiviteter, som ble styrket av hjelperens engasjement. Disse nye aktivitetene og

kommunikasjonen ga økt glede og læring. Forfatteren poengterer også viktigheten av å ta hensyn til den andres forslag, innspill og være åpen for å endre sin mening for å være en god lærer. Læreren må også lære av den andre.

## **5.0 Diskusjon / Drøfting**

Drøftingen tar sikte på å belyse utfordringer i livsovergangsfaser, hvordan ASK kan brukes for å tilrettelegge for økt selvbestemmelse og brukermedvirkning i livsovergangsfaser, hvilken betydning kommunikasjonspartneren har.

### **5.1 Hvorfor er livsovergangsfaser utfordrende?**

I overgang til voksenlivet møter vi større krav fra samfunnet, vi får mer myndighet og kan ta egne valg, vi må stå på våre egne ben og bli mer selvstendig. Ruud og Nørve (2012) understreker at det skjer et maktskifte i overgang til voksenlivet, der personen selv får mer makt over sitt eget liv, som kan by på positive og negative erfaringer.

For ungdom med diagnosen utviklingshemming kan en slik overgang være utfordrende fordi de har store forventninger til seg selv, som Vassend (2020) viser til, at ungdommen har forventninger til seg selv basert på en stereotypisk oppfatning av hva det vil si å være voksen. Forfatteren viser hvordan dette står i et misforhold med samfunnets krav og når ungdommen ikke får til å møte samfunnets krav har det en negativ virkning for deres selvfølelse. Tideman, Lövgren og Malmqvist (2020) understreker at dette økte ansvaret kan bli overveldende for noen. Helsedirektoratet (2021) viser også til utfordringene og peker på at noe av årsaken kan være for dårlige forberedelser til å møte disse individuelle og samfunnsmessige kravene. GAP-modellen kan være en måte å forstå denne utfordringen som et gap eller misforhold mellom individets forutsetninger og samfunnets krav (Brask, Østby og Ødegård 2016). Med utgangspunkt i denne forståelsen vil livsovergangsfasene være utfordrende fordi personer med diagnosen utviklingshemming ikke greier å møte alle kravene samfunnet og miljøet rundt stiller dem, men også har utfordringer med å møte sine egne krav til seg selv. Som Vassend (2020) skriver om kan disse kravene til seg selv innebære forventninger til å stifte familie, jobb og andre relasjoner. Forfatteren viser til at ungdommer med en utviklingshemmingsdiagnose har et



sterkt ønske om å være «normal» og har en enorm drivkraft i å strekke seg etter dette, men ofte havner i utsatte situasjoner i søken etter å være «normal». Sett i lys av denne undersøkelsen kan kanskje mange av utfordringene i en livsovergangsfase forklares som et gap mellom individets forutsetning og samfunnet eller miljøets krav, som kan ha et uheldig utfall.

En annen utfordring handler om anskaffelse av bolig. Ifølge Ruud og Nørve (2012) kan anskaffelse av bolig være en lang og tung prosess. Dette støttes av Egilson og Traustadottir (2015) som viser til mangel på planlegging, informasjon og kommunikasjon som hovedgrunnene. Ruud og Nørve (2012) peker på de samme elementene som nødvendige for en positiv opplevelse, der forutsigbarhet, god oppfølging, kontakt og kommunikasjon mellom partene er avgjørende for en positiv opplevelse av overgangen.

Mangel på planlegging kan tenkes å ha en konsekvens for hvor forutsigbar en flytteprosess er, der mangel på kommunikasjon og informasjon kan være en årsak. Derimot hvis personen blir godt informert om forskjellige elementer av en slik prosess og får mulighet til å kommunisere sine ønsker og stille spørsmål om framtiden – kan dette være med å skape muligheter istedet for utfordringer. Ved å belyse dette med statistikk om medvirkning i overganger (NOU 2016:17) som sier at 63% av tjenestemottakere er med å utarbeide planer som angår dem selv, kan det tenkes at kommunikasjonen er varierende. Undersøkelsen peker på at mange beslutninger tas uten at personen er inkludert.

NOU – på lik linje (2016:17) peker ut at tjenestemottakere må forholde seg til mange forskjellige tjenesteytere og andre offentlige personer. Opplæring og bevisstgjøring rundt hjelpemidler og hvordan bruke løsningen kan dermed bli en utfordring hvis personene tjenestemottakeren må forholde seg til ikke har kunnskap om deres utfordringer og kommunikasjonsformer. Ruud og Nørve (2012) påpeker også at krav kan oppstå når bistandsyttere tar med regler og makt inn i hjemmet deres. Dette kan være med på å skape utfordringer med tanke på Kittelsaa og Kermit (2015) som viser til at mange ungdommer med utviklingshemming ikke vil assosiere seg med diagnosen eller helsevesenet, fordi de kan oppleve det som stigmatiserende, der noe av årsaken kan være disse kravene og reglene som oppstår. Forfatterne peker ut at oppfatninger om at de har manglende forutsetning for å ta egne valg og beslutninger kan ha en negativ virkning, der kunnskap vil være med å motvirke stigmatisering. En måte å oppnå denne kunnskapen kan være

tilrettelagt kommunikasjon, som Eknes og Løkke (2009) sier er avgjørende for å oppnå reell selvbestemmelse og brukervedvirkning.

Tetzchner og Martinsen (2002) belyser en annen mulig årsak til at overgangen er utfordrende, der personer med vansker for å uttrykke seg kan bli både overvurdert og undervurdert. Dette støttes av Kittelsaa og Kermit (2015) som poengterer at personens identitet er avhengig av andres fortolkninger. Med tanke på at vi kan overvurdere eller undervurdere personen og vår oppfatning av personen vil påvirke hvilken identitet vi tilskriver dem, kan dette være årsak til både utfordringer og muligheter. Det kan skapes utfordringer gjennom at vi ser på den andre som «barn», eller ikke fullverdig voksen og ikke gir tillit og respekt til den andres autonomi, gjennom å undervurdere dem. Samtidig kan å overvurdere personen kunne gjøre at personen står foran krav fra miljøet rundt de kan ha utfordringer med å møte.

## 5.2 Kartlegging

I kommunikasjon med ask brukere er det to sentrale spørsmål. Hvordan kan man optimalisere ASK-brukerens uttrykksmuligheter og hvordan kan vi som kommunikasjonspartnere med utgangspunkt i den enkelte brukerens behov legge tilrette for at likeverdig kommunikasjon fremmes og støttes? (Næss og Karlsen 2015). Svaret på disse spørsmålene kan vi kanskje få en dypere forståelse av igjennom en kartlegging. En mal for en slik kartlegging kan være kartlegging ved overganger presentert av Kunnskapsbanken (2018) for å sikre videreføring av ASK ved overganger.

I et dilemma slik som overvurdering eller undervurdering, vil kanskje kunnskap kunne være med på å tilrettelegge riktig, som vi kan få gjennom å kartlegge. For å tilrettelegge må vi skape kunnskap gjennom kartlegging, som bør utføres sammen med brukeren, som så må tilpasses den enkelte bygget på kartlegging av individet og miljøet rundt (Wirz 1995 i Næss 2015, 38). En slik kartlegging bør ifølge Stadskleiv (2015) innebære en grunnutredning og ASK-kartlegging. Grunnutredningen bør undersøke helse, motorikk, kommunikasjon, kognisjon og miljøforhold og vil danne grunnlaget. ASK-kartleggingen bygger på grunnutredningen og omfatter hvilken kommunikasjonsform som skal brukes, kompleksitet av løsningen, betjening av eventuelle hjelpemidler og hvordan hjelpe miljøet rundt til å bruke løsningen for å hjelpe ASK-brukeren.

Med bakgrunn i en kartlegging kan vi skape grunnlag for å tilrettelegge kommunikasjon som Eknes og Løkke (2009) presenterer, kan vi oppnå reell selvbestemmelse og brukermedvirkning gjennom å tilrettelegge kommunikasjonen til personens forståelsesverden og presentere valg og muligheter på en måte som gjør at personen kan ta inn og forstå informasjonen, men også tilrettelegge for valg og læring om konsekvensene av disse valgene.

### **5.3 ASK-tiltak og tilrettelegging**

Med bakgrunn i en kartlegging kan det komme fram hva som fungerer og ikke fungerer, For eksempel kan det være at bruk av memoplanner eller nettbrett som presentert i en undersøkelse av Østby, Bakken, Oterhals og Ellingsen (2021) viser seg å gi økt selvstendighet, bedre oversikt og gjorde det enklere å kommunisere og kan være et godt tiltak for ASK-brukeren.

Stadskleiv (2015) peker ut at vi må ta stilling til hvilken kommunikasjonsform vi skal ta og kompleksiteten av den, som må tilpasses den enkelte.

Lettere utviklingshemming innebærer varierende grad av utfordringer med språkforståelse, sosial kompetanse og hverdagslige aktiviteter (ICD-10). Flest med diagnosen kan ta vare på seg selv på en god måte, men har utfordringer med teoretisk arbeid, lese og skrive. Språkferdigheter for å forstå andre og bli forstått kan variere (NAKU 2021). Holand (2020) peker på at mennesker med lettere utviklingshemming trenger lengre tid til å lære og utvikle seg og kan ha utfordringer med å forstå hvordan andre tenker. De vil ha utfordringer med oppgaver der mange faktorer er i spill og tolkning av tekst kan være vanskelig. Med bakgrunn i diagnosen kan bilde som støtte til kommunikasjon være et godt tiltak, som Thunberg (2015) sier kan bruk av bilde eller illustrasjoner som støtte til kommunikasjon skape økt forståelse rundt hva en overgangsfase innebærer, for eksempel ved å presentere hvilke steg som innebærer ved flytting ved hjelp av bilder eller symboler, som kan bidra til forståelse og forutsigbarhet.

Samtidig peker Tetzchner og Martinsen (2002) på at bildeforståelse er en kompleks ferdighet som kan være vanskelig å forholde seg til, som kan bli en feilkilde i kommunikasjonen. Forfatterne poengterer at argumentet for å bruke slike metoder vil øke engasjement, som også støttes av Thunberg (2015) som sier at bildestøtte hjelper å kompensere for kommunikasjon og forståelsesvansker, og Teachman og Gibson (2018)

som forklarte fordelene med visuelle hjelpemidler som at de økte deltagelse, men også kvantitet og kvalitet av data. De viser til at kombinasjonen av visuelle hjelpemidler og tale i intervjuene gjorde at kommunikasjonen ble mer fleksibel og tilrettelagt.

Et eksempel på bildestøtte presentert av Thunberg (2015) handler om IKEA sine brukermanualer. Forfatteren oppfordrer til refleksjon om hvordan det ville vært å sette sammen flatpakkede møbler med en bruksanvisning uten bilder til støtte for teksten. Kanskje det kan oppleves slik i noen situasjoner for ungdom med kommunikasjons eller forståelsesvansker?

Thunberg (2015) sier at bilder som er utskrevet på papir eller i smartphone og nettbrett er et kommunikasjonsmiddel som gjerne supplerende kommunikasjon til tale eller andre ASK-metoder. Sett i lys av undersøkelsene der ungdommen ønsker å være «normal» og dagens samfunn der omtrent alle har en smartphone eller nettbrett er dette et tilgjengelig alternativ som kanskje ungdommen også har kjennskap til. Kunnskapsbanken (2018) forklarer fordelene med slike hjelpemidler at de har stor kapasitet på grafiske tegn, tale og ordforråd som er tilgjengelig i omtrent alle situasjoner. Personene som bruker slike hjelpemidler kan bli mye mer selvstendig. Men en utfordring er at teknologien kan gå i stykker, er avhengig av strøm og har høyere krav til betjening enn lavteknologiske løsninger. Slike løsninger er ikke avhengig av strøm og er lett å bruke.

Samtalematte kan være et lavteknologisk alternativ som kan brukes til støtte for kommunikasjonen og er bildebasert. Her bruker man et bilde som viser hva emnet er, bilder for å illustrere aspekter ved emnet og bilder for at ASK brukeren kan vise sine meninger om emnet (Thunberg 2015). Denne metoden kan være med på å belyse aspekter ved for eksempel en flytteprosess og forberede ungdommen på hva de vil møte i en livsovergangsfase. Samtalematte kan kanskje brukes til å gi ungdommen mulighet til å velge og utdype sine meninger, men også mulighet til å reflektere og forstå aspekter ved en overgangsfase. Det kan ha innhold om forberedelser til flytting, hva skal skje? Selve flyttingen og i etterkant av flyttingen. Både samtalematte og bruk av andre kommunikasjonsmiddel kan være eksempler på metoder for å gjøre kommunikasjonen mer forståelig og legger tilrette for å forstå bedre og kunne gjøre seg forstått. Tetzchner og Martinsen (2002) viser til farer ved å ikke bli forstått eller å ikke forstå som å bli frustrert, bli passiv, kan bli omfattende avhengig av andre og utvikle atferdsvansker og andre vansker.

## 5.4 Kommunikasjonspartneren

Et tiltak som kan gi et godt utgangspunkt er å utarbeide en veileder til kommunikasjonspartneren, som viser hva kommunikasjonspartneren trenger å være bevisst på i samhandlingen (Karlsen, Midtlin, Taxt og Næss 2015). Thunberg (2015) støtter dette som et mulig tiltak for å skape et bedre utgangspunkt for god kommunikasjon. Disse tiltakene kan være et eksempel på å bruke kunnskap basert i en kartlegging for å tilrettelegge for god kommunikasjon. Som Næss (2015) peker ut trenger vi å kombinere ASK med en person med god kommunikativ kompetanse for å oppnå effektiv kommunikasjon. Kunnskapsbanken (2018) mener også at kommunikasjonspartneren har ansvar for å tilrettelegge og drifte kommunikasjonen.

For å være en god kommunikasjonspartner mener Næss (2015) at vi må være tålmodig, motivert og interessert. Der Kent-Walsh og McNaughton (2005 i Næss 2015, 32) advarer mot å bli for dominerende, som kan gjøre ASK-brukeren mer passiv og gjøre kommunikasjonen dårligere, som støttes av Tetzchner og Martinsen (2002). Med bakgrunn i dette trenger kommunikasjonspartneren å være bevisst sin egen forståelse og egne handlinger. Næss (2015) viser til å bruke egne tanker og erfaringer for å relatere til den andre vil være en fordel for å skape forståelse.

Næss (2015) viser til elementer som kommunikasjonspartneren kan virke forebyggende på mental helse. Trygghet gjennom å bli godt kjent, vise aksept og bekreftelse, gi tid og ha kunnskap. Med bakgrunn i kartlegging har vi et grunnlag, som støttes av forfatteren. Men kartleggingen kan kommunikasjonspartneren bygge videre på, gjennom å bli godt kjent. Mathisen og Høigaard (2017) peker ut at det er en viktig balansegang mellom å trække over grenser eller støtte opp den andre. For eksempel kan dette dreie seg om å starte eller avslutte en samtale, som Karlsen, Midtlin, Taxt og Næss (2015) viser til at man må kunne se og gripe initiativ fra ASK-brukeren. Å kunne gjøre dette riktig blir enklere med støtte i kartlegging, kjennskap og en god relasjon. Forfatterne gjennomførte en undersøkelse som viser at de fleste liker å bli stilt ja eller nei spørsmål, men også vil kunne utdype seg, de fleste liker å få god tid til å svare og kommunisere ferdig, omtrent halvparten liker å bli fortalt at det er deres tur å kommunisere og de aller fleste liker at kommunikasjonspartneren forsøker å oppklare misforståelser med en gang. Med bakgrunn i undersøkelsen kan det å være tydelig, vise tålmodighet i kommunikasjonen og oppklare

misforståelser direkte være ønsker fra ASK-brukere. Dette er også i tråd med yrkesetiske retningslinje

Forfatterne poengterer at hva som er riktig må tilpasses individet og er situasjonsavhengig. Et eksempel på dette og en framgangsmåte for å være en god kommunikasjonspartner presenteres av Lorentzen (2003) der forfatteren viser interesse for personen, tar aktivt tak i øyeblikk der personen søkte kontakt for å skape noe felles, som gjorde at de aktivt kunne utforske sammen videre.

Med utgangspunkt i dette vil det å være en god kommunikasjonspartner være å møte med åpenhet, interesse og forståelse. Som Stadskleiv (2019) poengterer at ingen er sin diagnose, rase, legning eller kjønn, men at alle først og fremst er seg selv, et individ.

Næss (2015) viser til støy, som kan være relasjonelle forhold eller fysiske påvirkninger i kommunikasjonssituasjonen. Et eksempel kan være å ikke ville assosiere seg med helsevesenet som vist i Vassend (2020) sin undersøkelse, fordi ungdommen opplever det som stigmatiserende. Eller det kan være andre forstyrrelser som en TV som står på i bakgrunnen eller annet støy fra miljøet rundt. Kommunikasjonspartneren trenger å være bevisste støyforhold for å kunne redusere støy.

En måte kommunikasjonspartneren kan tenke over sin væremåte og å reflektere over om hva vi ønsker å gjøre er greit, er igjennom å stille seg selv et spørsmål. Ville vi likt at noen gjorde dette mot oss? (Skarstad 2019). Kanskje en slik tilnærming vil være med på å respektere den andre som voksen og være bevisst på «merkelapper» knyttet til diagnoser eller andre forhold som det å være «ungdom».

## 6.0 Konklusjon

Det kommer fram i teorien at overganger kan være utfordrende for ungdommer generelt, men at det er noen ekstra utfordringer for mennesker med en utviklingshemmingsdiagnose. Teorien viser det er behov for tilrettelegging i livsovergangsfaser og teorien kan gi uttrykk for at vi er for dårlige til å tilrettelegge for brukermedvirkning og selvbestemmelse i livsfaseoverganger. Utfordringene kan forstås som et gap eller misforhold og disse menneskene kan være avhengige av oss for å minske gapet, der ASK og en god kommunikasjonspartner kan være med å minske gapet.

Utfordringene kan være sammensatte og komplekse avhengig av situasjon og den enkelte person, der viktigheten av kartlegging kommer fram. Kunnskap om personen, deres forutsetning og miljøet rundt kan danne et grunnlag for å tilrettelegge kommunikasjon best mulig.

Konkluderer med at bruk av ASK vil være nyttig for noen i overgangsfaser, der det i teoridelen kommer frem at det er nyttig og viktig å gi kommunikasjonsmuligheter og legge til rette for god kommunikasjon. Studien viser at ASK kan anvendes for at mennesker med lettere utviklingshemming kan gjøre seg bedre forstått og gir mulighet for tjenesteytere å forstå bedre. Der det kommer fram at en bildebasert metode kan være den mest hensiktsmessige, som støtte til tale eller andre kommunikasjonsformer. Smartphone eller nettbrett kan være et naturlig valg, men metoder som samtalematte eller memoplanner kan også være et alternativ. Igjenom å bruke disse til støtte i kommunikasjonen kan personen bedre forstå, bli forstått men også få mulighet til å tydeliggjøre hva overgangsfaser innebærer, som vil øke deres selvbestemmelse og tilrettelegge brukermedvirkning, samt skape forutsigbarhet. Det vises til gode erfaringer med slike metoder.

Studien viser at kommunikasjonspartneren er en avgjørende og viktig spiller for å sikre brukermedvirkning og selvbestemmelse. Det kommer også fram at kommunikasjonspartneren kan påvirke ASK-brukerens helse og igjenom å vise aksept, være bekreftende, gi tid, være tydelig og vise tålmodighet kan kommunikasjonspartneren virke forebyggende på mental helse. Studien viser at dette er en utfordrende oppgave som krever en balansegang mellom å trække over grenser eller støtte opp den andre. Med utgangspunkt i studien vil en god kommunikasjonspartner være å vise interesse, åpenhet, forståelse og respektere ASK-brukeren som et eget autonomt individ med egne

utfordringer, muligheter og preferanser. Studien viser at de fleste ønsker at kommunikasjonspartneren er tydelig, direkte og løser utfordringer og misforståelser i kommunikasjonen med en gang.

## 6.1 Refleksjon

Arbeidet med denne oppgaven har vært utfordrende, gitt meg innblikk og nye perspektiver om hva ASK er og hvordan det kan brukes. Jeg har fått undersøkt dette i sammenheng med selvbestemmelse, brukermedvirkning og livsovergangsfaser som har latt meg reflektere over erfaringer i yrkessammenheng og styrket mitt grunnlag for å bistå mennesker i overganger i framtidig yrkeserfaring.

Studien har skapt nysgjerrighet rundt tematikken og fått min tankegang inn på hvordan å relatere oppgaven til andre tema, som for eksempel velferdsteknologi. Hvordan kan et slikt fagfelt påvirke problemstillingen? Hvor likt eller ulikt er egentlig ASK og velferdsteknologi?

Underveis i studien la jeg merke til likhetstrekk med vernepleierens arbeidsmodell og ASK-kartlegging, som kan være et annet tema å utforske. Her kom jeg også inn på tanken om hvordan vernepleierens kjerne roller til Brask, Østby og Ødegård (2016) kunne relateres til rollen som kommunikasjonspartner, som jeg tenker kan by på spennende refleksjoner. Et annet spennende spørsmål som kom fram er, hvordan påvirker våre holdninger brukermedvirkning? Min holdning til ungdom er nok endret etter arbeidet med denne oppgaven, der jeg tenker at jeg vil møte ungdom med større forståelse og tålmodighet. Også et bedre utgangspunkt for å kunne kommunisere med og lære av personene. Arbeidet med denne oppgaven har gitt meg en lærdom at uansett utfordring er det viktig å ha brukeren i fokus i alt vernepleiefaglig arbeid.



## 7.0 Litteraturliste

Brask, Ole David, May Østby og Atle Ødegård. 2016. *Vernepleierens kjerneroller. En refleksjonsmodell*. Bergen: Fagbokforlaget

Dalland, Olav. 2020. *Metode og oppgaveskriving*. 7. utgave. Oslo: Gyldendal Akademisk

Eide, Hilde og Tom Eide. 2017. *Kommunikasjon i relasjoner. Personorientering, samhandling, etikk*. 3. utgave. Oslo: Gyldendal Akademisk

Eknes, Jarle og Jon. A Løkke. (red). 2009. *Utviklingshemming og habilitering: innspill til habiliteringsprosessen*. Oslo: Universitetsforlaget

Fellesorganisasjonen. 2019. *Yrkesetisk grunnlagsdokument. For barnevernspedagoger, sosionomer, vernepleiere og velferdsvitere*. Fo.no.

<https://www.fo.no/getfile.php/1311735-1585635696/Dokumenter/Din%20profesjon/Brosjyrer/Yrkesetisk%20grunnlagsdokument.pdf> Lest 27.04.2

Forskrift om nasjonal retningslinje for vernepleierutdanning. av 15. Mars 2019. (FOR-2019-03-15-411).

[https://lovdata.no/dokument/LTI/forskrift/2019-03-15-411?fbclid=IwAR0j-Z8Fi70DDWcgwUOE8Gb0duCvx1-2\\_o1YB-kFVb\\_v9nzAADtAUdkg0\\_o](https://lovdata.no/dokument/LTI/forskrift/2019-03-15-411?fbclid=IwAR0j-Z8Fi70DDWcgwUOE8Gb0duCvx1-2_o1YB-kFVb_v9nzAADtAUdkg0_o) Lest 01.05.22

Haugenes, Marit og May Østby. 2013. *Mitt hjem-min arbeidsplass*. Kunnskapsbanken: NAKU – Nasjonalt kompetansemiljø om utviklingshemming.

<https://naku.no/sites/default/files/Mitt%20hjem-min%20arbeidsplass.pdf> Lest 16.5.22

Helsedirektoratet. 2021. Gode helse- og omsorgstjenester til personer med utviklingshemming.

<https://www.helsedirektoratet.no/veiledere/gode-helse-og-omsorgstjenester-til-personer-med-utviklingshemming/livsfaser-og-overganger#kommunen-skal-legge-til-rette-for-at-personer-med-utviklingshemming-og-deres-familier-far-en-god-overgang-nar-tjenestemottaker-blir-voksen-begrunnelse> Lest 01.05.22

Holand, Helene. 2020. *Utviklingshemming*. NdlA: Nasjonal digital læringsarena.  
<https://ndla.no/subject:1:777ae87e-ca79-4866-920a-115cfcb7bbe1/topic:2:183771/topic:2:184800/resource:1:3996#:~:text=Mennesker%20med%20en%20lettere%20utviklingshemming,vil%20v%C3%A6re%20vanskelig%20%C3%A5%20takle> Lest 16.5.22

Kittelsaa, Anna og Patrick Kermit. 2015. «Kapittel 9 – Voksen og utviklingshemmet – motsetning eller mulighet?» s. 137-148.

Egilson, Snæfridur Pora og Rannveig Traustadottir. 2015. «Kapittel 6 – Familier med funksjonshemmede barn: Dagligliv i en sosial kontekst.» s. 91-101.

Kermit, Patrick, Anders Gustavsson, Anna Kittelsaa og Borgunn Ytterhus (red). 2015. *Utviklingshemming. Hverdagsliv, Levekår og politikk*. Oslo: Universitetsforlaget

Kunnskapsbanken. 2018. Kartleggingsverktøy ved overganger.

<https://www.kunnskapsbanken.net/kartleggingsverktoy-ved-overganger/> Lest 16.5.22

Mathisen, Petter og Rune Høigaard. 2017. *Veilednings-metodikk. En håndbok i praktisk veiledningsarbeid*. Oslo: Cappelen Damm Akademisk

Nasjonalt kompetansemiljø om utviklingshemming (NAKU). 2021. Institutt for psykisk helse.

<https://naku.no/kunnskapsbanken/diagnose-psykisk-utviklingshemming-icd-10#:~:text=Lett%20psykisk%20utviklingshemming%20inneb%C3%A6rer%20oftest,andre%20praktiske%20og%20huslige%20ferdigheter> Lest 27.04.22

NOU. Norges offentlige utredninger. 2016:17. På lik linje. Åtte løft for å realisere grunnleggende rettigheter for personer med utviklingshemming. Oslo: Departementenes sikkerhets- og serviceorganisasjon informasjonsforvaltning

<https://www.regjeringen.no/contentassets/b0baf226586543ada7c530b4482678b8/no/pdfs/nou201620160017000dddpdfs.pdf> Lest 9.5.22

Karlsen, Asgjerd Veia, Hanne Sofie Midtlin, Tone Taxt og Kari-Anne Bottegaard Næss. 2015. «Kapittel 6 – Kommunikasjonspartnere og kommunikasjonsstrategier». S. 187-213.

Thunberg, Gunilla. 2015. «Kapittel 4 – Kommunikasjonsmiddel». S. 119-154.

Stadskleiv, Kristine. 2015. «Kapittel 3 – Kartlegging». S. 73-111.

Næss, Kari-Anne Bottegaard. 2015. «Kapittel 1 – God kommunikasjon med ASK-brukere». s. 15-40.

Næss, Kari-Anne Bottegaard og Asgjerd Vea Karlsen (red). 2015. God kommunikasjon med ASK-brukere. Bergen: Fagbokforlaget

Pasient- og brukerrettighetsloven (1999). *Lov om pasient- og brukerrettigheter*. Av 2. Juli 1999 Nr 63 (LOV-1999-07-02-63).

[https://lovdata.no/dokument/NL/lov/1999-07-02-63#KAPITTEL\\_3](https://lovdata.no/dokument/NL/lov/1999-07-02-63#KAPITTEL_3) Lest 27.04.22

Ruud, Marit Ekne og Siri Nørve. 2012. *Når skal jeg flytte hjemmefra? Erfaringer med boliganskaffelse for ungdom med utviklingshemming*. NIBR-rapport 2012:28. Oslo: Norsk institutt for by- og regionforskning.

<https://oda.oslomet.no/oda-xmlui/bitstream/handle/20.500.12199/5522/2012-28.pdf?sequence=1&isAllowed=y> Lest 7.5.22

Røkenes, Odd Harald og Per-Halvard Hanssen. 2012. *Bære eller bryte. Kommunikasjon og relasjon i arbeid med mennesker*. 3. utgave. Bergen: Fagbokforlaget

Skarstad, Kjersti. 2019. *Funksjonshemmedes menneskerettigheter. Fra prinsipper til praksis*. Oslo: Universitetsforlaget

Teachman, Gail og Barbara E. Gibson. 2018. Integrating visual methods with dialogical interviews in research with youth who use augmentative and alternative communication. SAGE Journals, University of Alberta.

<https://journals.sagepub.com/doi/full/10.1177/1609406917750945> Lest 9.5.22

Tetzchner, Von Stephen og Harald Martinsen. 2002. *Alternativ og supplerende kommunikasjon. En innføring i tegnspråkopplæring og bruk av kommunikasjonshjelpemidler for mennesker med språk- og kommunikasjonsvansker*. 2. utgave. Oslo: Gyldendal Akademisk

Thidemann, Inger-johanne. 2015. *Bachelor-oppgaven for sykepleierstudenter. Den lille motivasjonsboken i akademisk oppgaveskriving*. Oslo: Universitetsforlaget

Tideman, Magnus, Veronica Lövgren og Johan malmqvist. 2020. Övergangen från ung till vuxen för personer med funktionsnedsättning – en kartläggning av det vetenskapliga kunnskapsläget. Stockholm: Forskningsrådet för hälsa, arbetsliv och välfärd.

<https://bufdir.no/Bibliotek/Dokumentside/?docId=BUF00005462> Lest 9.5.22

Vassend, Eva Lill Fossli. Nordisk tidsskrift for ungdomsforskning. 2020. *Å leve med en intellektuell funksjonsnedsettelse. Unge menneskers refleksjoner og erfaringer i overgangen til voksenlivet*. Oslo: Universitetsforlaget

<https://www.idunn.no/doi/epdf/10.18261/2535-8162-1-1> Lest 7.5.22

VID vitenskapelige høyskole. 2022. *Veileder om gode medvirkningspraksiser sammen med personer som ikke uttrykker seg med ord*. VID vitenskapelige høyskole, Fakultetet for helsefag, i samarbeid med Klepp kommune – Miljøtjenesten.

<https://www.vid.no/site/assets/files/29975/veileder-om-gode-medvirkningspraksiser-sammen-med-personer-som-ikke-uttrykker-seg-med-ord-vid-1.pdf?313d9a%C2%A0> Lest 16.5.22

Østby, May, Hege Bakken, Ole Magnus Oterhals og Karl Elling Ellingsen. 2021. *Jeg kan! Personer med utviklingshemming og deres erfaringer med velferdsteknologi – en studie med inkluderende design*. Tidsskrift for omsorgsforskning.

<https://www.idunn.no/doi/10.18261/issn.2387-5984-2021-01-02> Lest 16.5.22